

Wstęp

Problematyka ochrony konsumenta w prawie materialnym ma już prawie półwieczną historię (o ile za umowną datę początkową przyjmiemy dzień ogłoszenia przez prezydenta USA *J.F. Kennedy'ego* orędzia o prawach konsumenta). W tym okresie należy odnotować bardzo istotny rozwój regulacji ochronnych w tym zakresie, także w obrębie prawa prywatnego. Konsumenty zyskali ochronę nie tylko „bierną”, opartą na przepisach prawa publicznego, niedającą im możliwości kreowania własnych praw i podnoszenia roszczeń, lecz także uzyskali na mocy unormowań prawa prywatnego konkretne uprawnienia pozwalające im na wysuwanie roszczeń wobec profesjonalnego kontrahenta umowy i na większy współdziałanie w kształtowaniu stosunku umownego. Stosowne regulacje przyjmowane tak przez legislatorów krajowych, jak i przez ustawodawcę unijnego tworzone były zazwyczaj „z potrzeby chwili” i stanowiły reakcję na niekorzystne z punktu widzenia konsumenta zjawiska występujące w obrocie (tak chociażby w przypadku umów zawieranych poza lokalem przedsiębiorstwa, *timesharingu* czy nieuczciwych klauzul umownych). Z czasem jednak „nagromadzenie” materii konsumenckiej, jej głębokie powiązanie z instytucjami stanowiącymi istotę prawa cywilnego, zwłaszcza prawa zobowiązań (jak odstąpienie od umowy, niezgodność towaru z umową) sprawiły, że prawo konsumenckie zaczęło w sposób istotny oddziaływać na prawo zobowiązań jako takie. Dotyczy to tak praw krajowych (zwłaszcza uwidacznia się to w przypadku niemieckiej reformy prawa zobowiązań z 2002 r.¹), unijnego prawa wtórnego (jak chociażby projektowana dyrektywa horyzontalna o prawach konsumenta²), jak i prac nad harmonizowaniem prawa na szczeblu ponadnarodowym (jak np. w projekcie Wspólnego Systemu Odniesienia)³.

¹ *M. Martinek, J. Poczołub, Modernizacja prawa zobowiązań w niemieckim kodeksie cywilnym - przesłanki, przegląd rozwiązań, krytyka*, [w:] *A. Brzozowski, W. Kocot, K. Michałowska*, W kierunku europeizacji prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Rajskiemu, Warszawa 2007, s. 496; *M. Ziętek*, Miejsce prawa umów konsumenckich w systemie prawa prywatnego na przykładzie reformy niemieckiego prawa zobowiązań, KPP 2009, z. 1, s. 127 i n.

² Projekt dyrektywy o ochronie praw konsumentów z 8.10.2008 r., KOM(2008) 614, wersja ostateczna 2008/0196 (COD).

³ Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full Edition Edited by Study Group on a European Civil Code/Research Group on EC Private Law (Acquis Group), 2009.

Proces przeobrażeń materialnego prawa konsumenckiego w obrębie Unii, jak i jego wpływ na prawo prywatne jako takie, został obszernie i szczegółowo opisany w literaturze przedmiotu⁴.

Opis przemian *ius consumentis* nie byłby jednak pełny, gdyby pominąć aspekt jego regulacji kolizyjnoprawnej. Niemal bowiem równoległe do prawa materialnego stosowne regulacje mające na względzie ochronę konsumenta tworzono także na niwie prawa prywatnego międzynarodowego tak poszczególnych systemów prawa wewnętrznego (Austria, Szwajcaria), jak i na szczeblu międzynarodowym (Konwencja rzymska o prawie właściwym dla zobowiązań umownych).

Przedmiotem niniejszego studium jest właśnie analiza procesu tworzenia i przeobrażania się kolizyjnoprawnej regulacji chroniącej konsumenta. Rozważania zostaną ograniczone do ewolucji rozwiązań prawa unijnego z jednej strony i tylko do obszaru zobowiązań umownych z drugiej strony.

Jak już wyżej wspomniano, stosowne rozwiązania ochronne w sferze prawa kolizyjnego powstawały także w poszczególnych porządkach prawnych państw europejskich, jak i pozaeuropejskich (np. Japonii⁵) i były dla nich charakterystyczne. Bardzo istotną rolę w kształtowaniu obecnie obowiązujących rozwiązań prawnych w większości państw europejskich odegrały i wciąż (a nawet coraz bardziej) odgrywają regulacje tworzone na płaszczyźnie prawa unijnego. Wyznaczają one model i kształt rozwiązań prawnych w co najmniej trzydziestu systemach prawnych państw europejskich (Unii Europejskiej, państwach EOG i aspirujących do UE), a także mogą pośrednio oddziaływać na inne legislacje. Stąd też szczegółowa analiza unormowań modelowych oraz zanalizowanie kierunku ich przemian i możliwość przyszłych zmian wydaje się być zagadnieniem bardzo interesującym i wielce przydatnym, także z perspektywy rozwiązań prawa krajowego.

Ograniczenie rozważań wyłącznie do zobowiązań umownych podyktowane było nie tylko rozległością badanych zagadnień, lecz przede wszystkim ich wewnętrzną jednością, celem i sposobem regulacji. Rozwiązania ochronne odnoszące się (także) do konsumenta można znaleźć również w obrębie unormowań deliktowych, tak unijnego prawa merytorycznego (odpowiedzialność za produkt⁶), jak i kolizyjnego (rozporządzenie Rzym II o prawie właści-

⁴ W literaturze polskiej przykładowo *E. Łętowska*, Europejskie prawo umów konsumenckich, Warszawa 2004, s. 33 i n.; *A. Wiewiórowska-Domagalska*, Europejskie prawo konsumenckie – rozwój, problemy, pytanie o przyszłość, [w:] *A. Nowińska, P. Cybula* (red.), Europejskie prawo konsumenckie a prawo polskie, Kraków 2005, s. 23 i n.; *J. Maliszewska-Nienartowicz*, Ewolucja ochrony konsumenta w europejskim prawie wspólnotowym, Toruń 2004.

⁵ Art. 11 i 12 japońskiej ustawy kolizyjnej z 2006 r.

⁶ Dyrektywa Rady z 15.7.1985 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych Państw Członkowskich dotyczących odpowiedzialności za produkty wadliwe (Dz.Urz. UE L 210/29).

wym dla zobowiązań pozaumownych⁷). Są one jednak inaczej konstruowane niż rozwiązania w zakresie zobowiązań z umów (konsument *per se* nie jest podmiotem pozostającym pod ochroną), służą realizacji innych celów i nie pozostają w tak ścisłym związku z unijnymi politykami ochrony konsumenta i wspólnego rynku.

Przedmiotem niniejszej pracy jest natomiast właśnie analiza przemian unijnej kolizyjnej *legis consumenatae* tak w kontekście przemian unijnego konsumenckiego prawa materialnego, ewolucji unijnych polityk, a zwłaszcza polityki ochrony rynku i ochrony konsumenta, jak i ich wpływu na przeobrażenia w prawie prywatnym merytorycznym i kolizyjnym, także na szczeblu uregulowań krajowych.

Należy bowiem mieć na uwadze, że Unia stanowi swoisty obszar, w ramach którego w sposób specyficzny, z uwzględnieniem innych celów i wartości, niż w obrębie jednego systemu państwowego są tworzone regulacje prawne. Ochrona konsumenta nie jest i nigdy nie była samoistnym i wyłącznym celem realizowanym przez legislatora unijnego. Nigdy też w ten sposób nie była i nie może być postrzegana przez unijne organy jurysdykcyjne. Na jej kształt nieodłącznie ma wpływ wizja kreowania a następnie sprawnego funkcjonowania wspólnego rynku. Wzajemne przenikanie się i w pewnym stopniu konkurowanie owych pryncypiów (ochrony rynku i konkurencji z jednej i ochrony strony słabszej z drugiej strony) ma przemożny wpływ na kształt przyjmowanych unormowań czy wydawanych orzeczeń, a zatem na ostateczną postać rozwiązań modelowych oddziałujących następnie w sposób pośredni czy bezpośredni na oblicze prawa wewnętrznego poszczególnych państw.

Wydaje się zatem konieczne wyróżnienie dwóch płaszczyzn ewolucji kolizyjnego prawa ochrony konsumenta: ogólnej i unijnej. Pod pojęciem płaszczyzny ogólnej kryje się ogół zjawisk zachodzących w poszczególnych systemach prawnych (w oderwaniu od unijnych korzeni) tak europejskich, jak i pozaeuropejskich, opisanych w literaturze⁸ jako proces przemian prawa prywatnego międzynarodowego zmierzający w kierunku uwzględnienia wartości o charakterze socjalnym w procesie znajdowania prawa właściwego, w tym także zapewnienia ochrony słabszej stronie obrotu, a zatem także konsumentowi. Proces ten, jego założenia i wartości w nim uwzględniane, został opisany w pierwszym rozdziale niniejszych rozważań. Wskazano w nim także na możliwe konstrukcje prawne, które mogłyby zostać wykorzystane dla realizacji opisanych wcześniej celów natury ogólnej.

W obrębie Unii proces ten inspirowany jest jednak dodatkowymi, wskazanymi wyżej czynnikami. Na pierwszym miejscu bowiem, chronologicznie i pod względem priorytetowych wartości, mamy do czynienia z tworzeniem

⁷ Rozporządzenie (WE) Nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.7.2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II) Dz.Urz. UE z 31.7.2007 r. L 199/40.

⁸ Szerzej ze wskazaniem szczegółowej literatury w rozdz. I niniejszych rozważań.